

**SCRIITORII EVREI
 SI
 „CORECTITUDINEA POLITICA”
 DIN ROMANIA**

Ovidiu Morar

Se poate vorbi oare de „corectitudine politică” în ceea ce privește receptarea scriitorilor evrei din spațiul mioritic? Cât de cunoscuți sunt astăzi în România un Norman Manea, un Max Blecher, un Tristan Tzara, un Gherasim Luca? Are cumva această lipsă de receptare vreo legătură cu antisemitismul? Iată câteva întrebări incitante ce-și așteaptă încă, fiecare, răspunsul.

În România, ca mai peste tot în lume, de altminteri, istoria evreilor a fost, de la începuturi și până azi, cu adevărat dramatică. Priviți îndeobște ca niște străini indezirabili, dezavuați de stat și de biserică, ei nu s-au bucurat până la finele celui de al doilea război mondial de prea multe drepturi (în general, nu li s-a permis să aibă pământ, să practice meșteșugurile, să aibă funcții administrative și militare, să participe la viața politică etc.) Oficial, nu li s-a recunoscut calitatea de cetățeni români până în 1923, iar nu după multă vreme, guvernul Goga-Cuza din 1937-1938 va dispune revenirea la vechea stare de lucruri. Mai mult, acest guvern a mai adăugat și alte măsuri discriminatorii, inițiind o politică antisemită aberantă ce va atinge un climax în timpul dictaturii lui Ion Antonescu din perioada 1940-1944: urmărind „deparazitarea neamului românesc” de toți evreii, mareșalul va dispune treptat, în ceea ce-i privea pe aceștia, revocarea din armată și din funcțiile publice, interzicerea căsătoriilor mixte, interzicerea dreptului de a lucra în întreprinderi, de a practica avocatura, medicina, jurnalistică, excluderea din școlile și universitățile de stat, evacuarea din sate și târguri în orașele mai mari, exproprierea, munca forțată, toate culminând cu masacrele organizate de armata română în localități din Moldova, Basarabia

**SCRIITORII EVREI SI
„CORECTITUDINEA POLITICA” DIN ROMANIA**

și Bucovina de Nord și cu deportările în masă ale evreilor din teritoriile ocupate în lagărele din Transnistria. Așa se face că populația evreiască de pe teritoriul României Mari, numeric a doua din Europa (cca. 800. 000 de oameni), se înjumătățise la sfârșitul războiului. În timpul noii dictaturi comuniste după modelul stalinist, evident că majoritatea celor rămași au preferat să emigreze, astfel încât astăzi comunitatea evreiască din România abia dacă mai numără câteva mii de membri, majoritatea la vârsta senectuții – se poate spune deci că își contemplă cu dezolare iminentul sfârșit.

Deși intelectualii evrei s-au bucurat, totuși, în general de un autentic respect din partea concetățenilor lor, nu se poate spune că discriminările și persecuțiile i-au ocolit. Notoriu e în primul rând cazul lingviștilor de faimă mondială Moses Gaster, Hariton Tiktin și Lazăr Șăineanu, obligați să se expatrieze la finele secolului al XIX-lea întrucât li se refuzase cetățenia română. Numele criticului Ion Trivale, foarte apreciat de G. Călinescu în vestita sa istorie a literaturii, a fost omis pe placa comemorativă a monumentului eroilor români din 1916¹, probabil întrucât era evreu (i. e. *ne-român*). Felix Aderca era în 1937 un scriitor și un ziarist renumit și, pe lângă aceasta, mai luptase și pe front în primul război mondial. Iată însă că noul ministru al muncii, fiul binecunoscutului ideolog și politician antisemit A. C. Cuza, dispune acum în mod arbitrar, pentru a-l forța să demisioneze, mutarea lui cu serviciul din București la Chișinău, iar apoi în alt capăt al țării, la Lugoj (de notat că, dintre intelectualii români, cu excepția lui Zaharia Stancu și Perpessicius, nici unul nu protestează în fața acestui abuz flagrant). După promulgarea, începând cu 1937, a legilor rasiale de inspirație nazistă, și scriitorii evrei, aidoma celorlalți coreligionari de-ai lor, au avut de îndurat privațiunile și umilințele pe care guvernele ce s-au succedat până în 1944 le-au impus acestui segment al populației (jurnalul lui Mihail Sebastian, publicat abia în urmă cu câțiva ani, este o tulburătoare dovadă în acest sens). Unii, ca Paul Celan sau Norman Manea, de pildă, au

fost chiar deportați împreună cu întreaga lor familie în Transnistria, spațiu al morții de unde prea puțini s-au mai întors (Paul Celan și-a pierdut acolo ambii părinți). O consecință firească a acestei politici antisemite oficiale a fost expatrierea a numeroși scriitori evrei atât înainte, cât și după cel de al doilea război mondial, când, în condițiile noului stat totalitar, antisemitismul a continuat să se manifeste pe căi subterane.

Într-un climat general antisemitⁱⁱ, firesc era ca și receptarea scriitorilor evrei să fie afectată. Astfel, de pildă, includerea dramei *Manasse* a lui Ronetti-Roman în repertoriul teatral al Naționalului bucureștean a provocat în repetate rânduri, începând din 1906, violente manifestații de stradă studentești care au condus în cele din urmă, în 1913, la interzicerea spectacolului. Mihail Sebastian a devenit în 1933 obiectul unei campanii de presă incendiare (el va vorbi chiar de un adevărat „război provocat în cultura românească”) după publicarea romanului *De două mii de ani...*, care dezbătea tocmai problema evreiască din România. Felix Aderca dorea în 1937 „publicarea unor ediții critice a operelor complete lăsate de scriitori, artiști, savanți evrei-români, eliminați azi din toate manualele didactice, din toate istoriile culturii române, din toate editurile”.ⁱⁱⁱ În aceeași perioadă, evreii promotori ai modernismului radical erau în permanență ținta unor atacuri imunde în presa naționalistă, după cum îi mărturisea Sașa Pană lui Tristan Tzara într-o scrisoare din 13 iulie 1937:

„Campania «contra literaturii noi și pornografice», «contra iudaizării literaturii române» continuă cu furie înțepită în ziarele dreptei hitleriste: «Porunca vremii» (...), «Curentul» lui Pamfil Șeicaru cu foiletoane semnate de Ion Sân-Georgiu și N. Roșu (Ultimul a publicat de curând un volum, *Orientări în veac*, în care huliganismul spumegă. Bineînțeles, în fruntea celor înjurați vulgar sunteți dumneavoastră); «Universul» «marelui român» Stelian Popescu; Iorga a făcut să

SCRIITORII EVREI SI
„CORECTITUDINEA POLITICA” DIN ROMANIA

reapară vechiul său «Sămănător» care de astă dată se numește «Cuget clar». E mai mult un muget abracadabrant de prostii rimate și cronici veninoase împotriva a tot ce e scriitor autentic, azi. Campania lui N. Iorga din «Cuget clar» și, zilnică, în «Neamul românesc», are concursul guvernului și al poliției. La concursul poliției a apelat și din incinta academiei Al. Brătescu-Voinești când a cerut arestarea «pornografilor» H. Bonciu, Geo Bogza și Mihail Celarianu. Primii doi au fost chiar arestați.^{iv}

Chiar și în noua Românie democratică de după decembrie 1989 a fost posibil ca publicarea de către Norman Manea a unui eseu despre simpatiile legionare ale lui Mircea Eliade în ziarul american „The New Republic” să iște o polemică exagerată, în care vechile *parti-pris*-uri antisemite au răbufnit din nou, cu reînnoită virulență. Să mai notăm că din mulțimea scriitorilor români de origine evreiască puțini au fost cu adevărat omologați de critica și istoria literară, însă nici unul n-a devenit până acum canonic, deși nume ca Max Blecher, Tristan Tzara, Benjamin Fondane / B. Fundoianu, Ilarie Voronca, Gherasim Luca, Norman Manea ș. a. sunt mult mai cunoscute în afara granițelor țării decât multe altele.

În 1941, în plină dictatură fascistă, apărea *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* a lui George Călinescu, veritabilă Biblie a criticii românești, care se poate spune că a fixat în linii mari canonul literar autohton. Climatul epocii a influențat fundamental, se pare, concepțiile autorului, dat fiind că lucrarea se încheie cu un capitol despre „specificul național”, în care se pot recunoaște imediat vechile prejudecăți rasiste, devenite între timp locuri comune; printre altele, aflăm și următorul portret-robot al scriitorului de origine iudaică: „Evreii, puțini printr-o proporție firească, prezenți și la noi ca în toate literaturile, rămân un factor dinafara cercului rasial, făcând puntea

de legătură între național și universal. (...) În literatură ei sunt întotdeauna informați, colportori de lucrurile cele mai noi, anticlasiști, moderniști, agitați de probleme. Ei compensează inerția tradiției și o fac să se revizuiască. Umanitarismul lor sincer modifică în sensul unei viziuni creștine de sus un spirit de conservare ce poate să degenereze în obtuzitate. Aceste însușiri sunt legate de tipicele iritante cusururi: dezinteres total pentru creația ca scop, «trăirismul» exagerat, negarea criticii (de care noi, rasă constructivă, avem trebuință), umanitarismul împins până la negarea drepturilor și notelor noastre naționale. Prin această lipsă de tact, la noi ca și oriunde, evreii atrag asupra-le, periodic, toate fulgerele.”^v În ceea ce-i privește pe scriitorii evrei recenzați în paginile cărții, e de remarcat că autorul, cu toate că le reproșează mereu tendenționismul iudaic, cerându-le să rămână pe teritoriul estetic, le judecă opera tot după criteriile ideologice – din perspectiva naționalismului autohton –, deplasând fatalmente discuția de pe tărâmul estetic pe cel politic. G. Călinescu pune semnul egal între personajul literar (o ficțiune) și autorul său, reproșându-i acestuia din urmă ideile celui dintâi. Astfel, de pildă, analizând romanul *Moartea unei republici roșii* de Felix Aderca, pe care-l definește drept „o sumă de meditații antinaționale puse în gura căprarului Aurel”, el își permite să corecteze „erorile de gândire” ale autorului: „Ca mai toți scriitorii evrei, F. Aderca este obsedat de umanitarism, pacifism și toate celelalte aspecte ale internaționalismului. (...) Fanatismul antinațional al evreilor (naționaliști pentru ei înșiși) duce la manifestații de lipsă de tact, care sunt în fond niște erori de gândire, față de care mintea cea mai liberă de prejudecăți se simte iritată. (...) De fapt, mentalitatea aceasta bizară este numai a evreilor și aici stă și tragedia lor. Ei nu pricep că instinctul național e o coordonată fundamentală a sufletului nostru ca și teritoriul. Ei susțin punctul de vedere al unui popor nomad, indiferent și disprețuitor de toate popoarele.”^{vi} Dacă evreii manifestă dispreț față de toate popoarele, firesc e ca românii să nu-i mai tolereze în mijlocul lor. Iată cum încheie ilustrul critic comentariul romanului *Profeți și*

SCRIITORII EVREI SI
„CORECTITUDINEA POLITICA” DIN ROMANIA

paiate de Emil Dorian: „Românilor li se recunoaște doar calitatea de «popor ospitalier și bun», ceea ce e în fond o slăbiciune, căci asemeni tuturor națiilor civilizate, românii trebuie să manifeste un sănătos egoism, curmând definitiv orice imigrație.”^{vii} Despre romanele *Moartea tinereților și Noaptea domnișoarei Mili* ale lui I. Peltz afirmă în altă parte că acestea „continuă să analizeze cu o monotonie și cu o vulgaritate din ce în ce mai sporită starea de nesănătate fizică a rasei”.^{viii} Romanul *Subiect banal* al lui Ury Benador e analizat după aceeași grilă rasială: „Eroul, muzicantul Ludwig Holdengraeber, e aci un evreu, deci un individ rasial neurastenic, bănuitor și analitic, iar seducătorul un creștin pe care gelosul îl primește în casă cu acel sentimentalism ebraic în care intră în bună proporție și aspirația tipică la evrei de a fi acceptați în intimitatea nesemiților (explicabilă prin nevoia de a se simți respectabili), precum intră și un ușor instinct de promiscuitate și nu puțină perversitate sexuală.”^{ix} Rezultă așadar că pentru G. Călinescu (la fel ca pentru oricare ideolog naționalist din epocă) între evrei și români (*ei și noi*) există o diferență ireductibilă / prăpastie insurmontabilă, care ține de *rasă* și așa se face că, deși îi tolerează în *Istoria* sa, e natural să nu le acorde în fond niciodată un credit prea mare. Dacă ne raportăm însă la contextul politic în care a apărut cartea, suntem nevoiți să concedem că autorul a dat totuși dovadă de curaj și onestitate incluzându-i în ea și pe autorii evrei, fapt ce i-a atras, fără doar și poate, nu puține neplăceri. Să nu uităm că în scurt timp tuturor evreilor din România li se va interzice oficial să mai publice sau să-și pună în scenă textele dramatice, iar operele lor deja editate vor fi retrase din librării și trecute într-un nou *index librorum prohibitorum*. Iată ce scria Mihail Sebastian în jurnalul său la 5 noiembrie 1942:

„Un ordin al Ministerului Propagandei dispune scoaterea cărților de autori evrei din librării și biblioteci. Am văzut azi la „Hachette” două imense tablouri tipărite cu litere mari: Scriitori evrei. Sunt, desigur, și eu acolo, afișat ca

un delincvent, ca un criminal: numele părinților, data și anul nașterii, lista cărților. Lipseau doar semnalmentele. (...)”^x

În perioada comunistă, problema evreiască a devenit un subiect tabu, astfel încât dacă în istoriografia oficială nu s-a pomenit nicicând de un Holocaust românesc, nici în istoriile literare nu s-a vorbit deloc despre evreitatea scriitorilor în cauză și despre influența acesteia asupra receptării lor în epocă și după aceea. Așa se face că un reputat critic evreu ca Ov. S. Crohmălniceanu, de pildă, în lucrarea *Literatura română între cele două războaie mondiale*, analizând contextul politic al perioadei interbelice, nu suflă un cuvânt despre climatul antisemit din ce în ce mai sumbru spre finele deceniului al patrulea și despre persecuțiile rasiale accentuate de la un an la altul, până la dezlănțuirea în timpul regimului Antonescu a unei adevărate „demențe”, fără limite și fără control, după cum nota Mihail Sebastian în jurnalul său (de altfel nu întâmplător, probabil, acest document șocant, la fel ca atâtea altele, a putut fi publicat abia după încheierea epocii comuniste). Însă dacă oficial se pretindea că discriminările fuseseră definitiv abolite, practic ele continuau să existe, fie datorită perpetuării în subteran a vechii atitudini xenofobe, fie datorită delicateței acestui subiect, fără îndoială iritant pentru multă lume (s-a ajuns la o formă de discriminare mai subtilă, prin omisiune, prin ignorarea completă). E imposibil să nu remarci absența cu desăvârșire a scriitorilor evrei din manualele școlare apărute în această perioadă și locul cu totul nesemnificativ pe care li-l acordă istoriile literare. Din nefericire, nici până astăzi lucrurile nu par să se fi schimbat prea mult în această direcție, astfel încât chestiunea revizuirii valorilor își află măcar la acest capitol deplina legitimitate.

SCRIITORII EVREI SI
„CORECTITUDINEA POLITICA” DIN ROMANIA

NOTES

ⁱ Murise într-adevăr eroinic, oprind cu mitraliera înaintarea dușmanului și acoperind astfel retragerea tovarășilor săi români.

ⁱⁱ „L’antisémitisme est plus qu’une opinion en Roumanie, c’est une passion dans laquelle se rencontrent des hommes de tous les partis, les représentants de l’orthodoxie et, on peut ajouter, tous les paysans valaques et moldaves.” – remarcă în 1900 A. Henry, ambasadorul Franței la București.

ⁱⁱⁱ *Apud* Marcel Aderca, *Felix Aderca și problema evreiască*, Editura Hasefer, București, 1999, p.121.

^{iv} *Scritori români în arhive străine*, corespondență din Paris trimisă de Henri Béhar, în „Manuscriptum”, București, Nr.4, 1982, p.158.

^v G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Minerva, 1988, p.976.

^{vi} *Ibidem*, pp.791-792.

^{vii} *Ibidem*, p.851.

^{viii} *Ibidem*, p.794.

^{ix} *Ibidem*.

^x Mihail Sebastian, *Jurnal (1935-1944)*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 481.